

Félremagyarázott és elhallgatott igazság!
Egy aljas kor aljas titkai

AZ ÉN DÉDAPÁM
„A FALU NÉPÉNEK VESZETT ELLENSÉGE”, „ZSÍROSPARASZT”?

Készítette: **KÖVESDI LILLA**
Bajai III. Béla Gimnázium 12.B

Tartalomjegyzék

1. Személyes élményeim a témában.....	2
2. Dédszüleim és a gazdaságuk.....	3
3. A kulákok és a hatalom.....	5
4. Beszolgáltatás és kollektivizálás.....	5
5. A családi parasztgazdaság és a hatalom összeférhetetlenség.....	6
6. A kulákok megkülönböztetése.....	6
7. Kutatásaim, adatgyűjtés lakóhelyemen.....	8
8. A rendszer enyhülése.....	10
9. A rendszerváltás után.....	10
10. Kutatásom folytatása.....	11

1. Személyes élményeim a témában

A családban már több epizódot, történetet hallottam a nagymamám szüleiről, de igazán akkor kezdett el érdekelni a családi múlt, amikor jó néhány éve történelemórán az 1950-es évekről tanultunk. Ekkor többször is megkértem a nagymamámat, hogy meséljen: mi történt ez idő tájt az ő családjával, mire emlékszik abból, amit 18 éves korától megélt.

„Ott álltam a kútnál – mesélte legfelkavaróbb élményét –, amikor édesapámat megfenyegették egy fejéhez tartott puskával, hogyha nem ad be mindent, lelövik. Aki a puskát tartotta, több évben volt nálunk idénymunkás, de pufajkásnak állt, és jött minket zaklatni.”

Amikor mindezeket nekem felidézte, én már tudtam: a „beadás” a parasztság természetbeni adója, élelmiszer-beszolgáltatási kötelezettsége volt, a pufajkások pedig a hatalom segítőit jelentették (bár ez későbbi, 1956 utáni kategória).

2. Dédszüleim és gazdaságuk

Széll Imre és Diós Julianna (1923)¹

Nagymamám édesapjának, az én dédapámnak, az 1903-ban született Széll Imrének Makó mellett volt nagy, 40 holdnyi, jó minőségű: 1100 aranykorona értékű földje és tanyája. Itt élt háromfős családjával, nagymamám, aki 1932-ben született, volt az egyetlen gyermekük. A tanyát, amit dédnagyapám örökölt a szüleitől, nagymamám szülei építették újjá az 1940-es évek elején, de dédszüleim már az újjáépítés előtt, a házasságkötés után e tanyán éltek. (Nagymamám „vizes esztendő”-ként jelöli ezt az évet a magas talajvízszint és tiszai árvíz után.) Az átalakítás nagy gonddal történt, hiszen minden épületrésznek megvolt a rendeltetése. A tanyaépület felépítését tekintve három nagy egységből állt: a lakóépületből és az állatok, illetve a termény elhelyezését szolgáló gazdasági épületekből. A főépület adott helyet a folyosóról nyíló két lakószobának – itt lakott valójában a háromfős család –, konyhának és kamrának, valamint a tárolónak és a nyitott és zárt részből álló színnek. Ez utóbbi két helyiségben tárolta dédnagyapám a gazdasági eszközöket: szarvasmarha- és lószerszámokat, a gazdálkodáshoz szükséges gépeket és kézi eszközöket, továbbá a baromfitakarmányt és a lisztet is. A főépületet dédnagymamám

---

¹ Forrás: családi fotótár

virágoskertje vette körül, amit kerítéssel védtek az állatoktól. „Ha a házból kijöttünk, jobbról találtuk az istállót, balról a magtárakat és a góré” – láttatta nagymamám. Az istálló első felét nevelőként hasznosították, itt keltette és nevelte dédnagymamám a szárnyasokat. A nevelő mellett volt a ló- és szarvasmarha-istálló, illetve a tyúkok ülőfája. A másik gazdasági épületrész a magtár és a góré. A magtár magasított építésű, mondhatjuk: kétszintes volt, hiszen alsó része a sertések óljaként funkcionált, a lábakon álló faépítmény, a góré pedig a csöves kukorica tárolására szolgált. A magtár és a góré mögött terült el a sertések kifutója. Nagymamám elbeszélései és rajza alapján az épületek U alakban helyezkedtek el. A térség közepén a dédnagyapám szülei által fúratott ártézi kút állt, mely nemcsak a mellette elterülő konyhakert árokrendszer általi öntözésére szolgált, hanem a környező tanyák ivóvízellátását is biztosította. Továbbá egy kisebb és egy nagyobb halastavat is ellátott vízzel. Meglepő volt számomra, hogy dédszüleim tanyájáról hiányozott a tanyavilágra jellemző gémeskút. Nagymamám erre is egyértelmű választ adott: a mélyebbről felszínre érkező ártézi kút tisztább és jobb minőségű vizet biztosított, mint egy gémes kút, így az utóbbinak nem volt létjogosultsága. Dédszüleim gazdaságának sokoldalúsága abban is megmutatkozott, hogy az istállók mögötti körbekerített kertben volt a „méhes”.

A tanyát a jó minőségű föld három oldalról vette körül. A föld egy részét mindkét dédszüleim a szüleitől örökölte, de házas éveik alatt a gazdálkodásból megtermelt haszonból tovább gyarapították vagyoniukat: földeket vásároltak, és gyermekük, azaz a nagymamám születése után nemritkán az ő nevére is írták e földterületeket. Ezzel nemcsak gyermekük jövőjét szerették volna biztosítani, hanem bíztak abban, hogy az egyre inkább magántulajdon-ellenessé váló hatalom figyelmét az egy néven lévő földterületek csökkenése miatt el tudják kerülni.

Dédapám Makón közismert, szeretett, megbecsült ember volt, gazdaságában állandóan 2-3 embert foglalkoztatott, akikkel jó viszonyban állt. Ez a baráti viszony a mindennapokban is megmutatkozott: az állattenyésztés, azaz az évente felnevelt 30-40 hízósertés, 8-10 szarvasmarha, 6-8 ló és a különböző szárnyasok adta munka mellett mindig jutott idő a közösen, egy asztalnál elfogyasztott ebéd közben egy jó beszélgetésre; esős, hideg időben kártyázásra vagy minden vasárnap a pihenésre. A családi munkamegosztás pontosan érzékelhető nagymamám elbeszélései alapján: dédnagymamám legfőbb feladata a házimunkák ellátása volt, de ezek mellett ő foglalkozott a méhekkal, illetve az aprójószággal, például a kacsák, libák tömésével. Dédnagyapám irányította a mezőgazdasági munkákat: a főként ló vontatta arató-, cséplő- és vetőgéppel, illetve az

önjáró cséplőgéppel nagy mennyiségben termelt búza és kukorica mellett még zabot, árpát és lucernát termesztett. Ezen takarmánynövények biztosították az említett állatok tenyésztését. A haszonállatok egy részét eladta, más részét saját élelmezésükre levágták. Ez a fegyelmezett és fáradságos munka tisztos megélhetést biztosított számukra. A nagymamám édesapja nagy gondot fordított a gazdaságban lévő, házi használatú gyümölcsösre, amit az állandóan folyó ártézi kút vize táplált. Elsősorban ugyancsak a háztartás ellátása végett kendert is vetett, hogy legyen elegendő zsák a termés számára. Nagymamám e munkamegosztásból csak kis mértékben vette ki részét, hiszen kislány volt még, iskolába járt.

3. A kulákok és a hatalom

Ez a rendezett, az időjárás szeszélyei ellenére is kiszámítható élet szűnt meg a fordulat éve után 1950-től, a Rákosi-korszakban, amikor nagy lendületet vett az ország gazdaságának szovjet minta szerinti átformálása. A termőföldek kollektivizálása, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozása a magyarországi proletárdiktatúra, ahogy akkor mondták: szocializmus agrárprogramjának célkitűzése volt. A párttagok számára egyértelmű volt, hogy a mezőgazdaság átszervezését kizárólag a Szovjetunióban alkalmazott tömeges kolhozosítás és a kulákgazdaságok mielőbbi felszámolásával lehet véghezvinni. A Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége 1948. november 27-i ülésén Rákosi Mátyás bejelentette: „...a kulákoktól elvesszük a földjét, házát, gépét, és hogy mit csinálunk velük, azt még nem tudom, talán külön kulák falvakat csinálunk, mint a Szovjetunióban.”²

Ez a likvidálási folyamat hazánkban 1950-1951-ben volt a legtüreletlenebb.

4. Beszolgáltatás és kollektivizálás

Ekkor vált dédapám közellenséggé: kuláknak minősítették, és büntették, azaz mindent be kellett szolgáltatnia, amit évtizedek kemény munkájával megteremtett: az állatokat, a terményt és a gazdálkodáshoz szükséges gépeket is. Nagymamám visszaemlékezései alapján először a cséplőgépet, vetőgépet kellett minden ellenszolgáltatás nélkül „felajánlani” a szerveződő termelőszövetkezet számára; majd az állatokat: mind az öt lovat és a szarvasmarhákat. A termésbeszolgáltatás lerovása után nemritkán a család mindennapi megélhetése is veszélybe került. A tyúkólban titokban levágott disznó zsíriját,

---

² Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században (Osiris Kiadó, 2010, Budapest)

húsát elásták, és mindig csak két-három napi adagot mertek elővenni, nehogy feltűnjön a heti-kétheti rendszerességgel megjelenő „*végrehajtóknak*”, akik azt ellenőrizték, valóban mindent beadtak-e, és ha úgy vélték, dugdossák a terményüket, akkor „*lesöpörték*” a padlást, mindent elvittek, amit csak lehetett. 1952-ben már egyre többször idézték be dédapámat a tanácsházára, ahol helyette az akkor már 20 éves lánya jelent meg. A dédapám ugyanis ez évtől a budapesti GANZ-MÁVAG dolgozója lett, ipari munkásnak állt, hogy a család megélhetését biztosítsa, és hogy szabaduljanak a zaklatásoktól. Így feladta múltját odahagyva azt, amit évtizedeken át kedvvel, tehetséggel végzett. Az egyik ilyen beidézéskor a nagymamám látta, ahogy egy ismerős idős férfit, aki már bottal járt, megrugdostak és meglökdöstek a hatalom emberei, de szerencsére nagymamámat sosem bántották. Dédapám 1952 végéig bírta elviselni az állandó zaklatást, ekkor önként, ellenszolgáltatás és térítés nélkül felajánlotta földjét a termelészövetkezetnek. Föld híján a dédnagymamám is feladta addigi életét, és a termelészövetkezet gyapotföldjén kezdett el dolgozni. Ezt a megerőltető munkát csupán egy nyáron keresztül tudta csinálni, ezután idénymunkásnak jelentkezett a makói konzervgyárba, ahol napi 8 órában, három műszakban folyt a munka.

5. A családi parasztgazdaság és a hatalom összeférhetetlensége

A dédnagyszülőim tehát kulákok voltak. A kulák orosz eredetű szó, amely az ököl megfelelőjéből alakult ki. A sztálini Szovjetunióban, később Magyarországon is ez a szó egyértelműen pejoratív tartalmú kifejezés, szitokszó volt, mellyel parasztok széles rétegeit bélyegezték meg. Azokat hívták így, akik néhányszor tízholdnyi földjükön növénytermesztéssel, állattenyésztéssel foglalkoztak. A kemény munkával, okosan családi gazdálkodást folytató, ebből tisztesen megélő, gyermekeiket gazdálkodásra tanító, önálló gondolkodású kulákok természetes gátjai voltak a mezőgazdaság kollektivizálásának, illetve a proletárdiktatúrának, hisz a földtulajdon nemcsak a megélhetést, hanem az államhatalomtól való függetlenséget is biztosította számukra. A proletárdiktatúrában egyfajta bűnbaknak számítottak, akiket felelőssé lehetett tenni például az élelmiszerhiányért vagy az 1951 elején ismét bevezetett jegyrendszerért.

6. A kulákok megkülönböztetése

A kulákokról bizalmas kimutatások, kuláklistán készültek– és ezen az igen népes, a makói városházán kitűzött listán az én dédnagyapám neve is szerepelt. És a listákon szerte az országban még sok név volt olvasható: Rákosi Mátyás a Magyar Dolgozók Pártja II.

kongresszusán 1951-ben 63000 kulákgazdaságról beszélt, Romsics Ignác történész 71000 családot említ a Magyarország története a XX. században című könyvében. Az egyénileg gazdálkodó parasztot kuláknak minősíthették földjének nagysága alapján vagy a földje jövedelmezőségét kifejező földminősítési értékszám, azaz az aranykorona-mutató szerint. A pártvezetés szerint kuláknak minősültek a 25 holddal, vagy annál nagyobb földterülettel rendelkezők, vagy azok a birtokos parasztok, akiknek földje 350 aranykoronánál jövedelmezőbb volt. A politikai vezetés szerint elég volt az egyik feltételnek teljesülnie a kulákká nyilvánításhoz, vagyis a megbélyegzéshez. De felkerült a kuláklistára az is, akinek cséplőgépe vagy traktorja volt, illetve a hátrányos megkülönböztetés azokra is kiterjedt, akik rendszeresen bérmunkásokat alkalmaztak, azaz – ahogy akkor mondták – kizsákmányolók voltak, „*túlnyomórészt más munkájából*” éltek. A dédszüleim tehát több szempontból is beletartoztak a megbélyegzettek csoportjába, hiszen egész évben folyamatosan két-három bérmunkást alkalmaztak, akik részt vettek a mezőgazdasági munkálatokban és az állatokat gondozták, sőt a munka dandárjában egy-két idénymunkást is felfogadtak, akik a halaszthatatlan földmunkákban segítettek: kapáltak, vetettek, arattak. A kuláklistáról akkor sem lehetett lekerülni, ha a megtört gazdák földjük egy részét vagy egészét „*felajánlották*” az államnak. A bélyeg, a megkülönböztetés továbbra is megmaradt, például a gyerekeiket nem vették fel még a középiskolába sem. Nagymamám tisztában volt azzal, hogy számára az állami iskolákba való bejutás elérhetetlen. Ezért 1947-től Hódmezővásárhelyen a Szent Domonkos-rendi nővérek által működtetett szakközépiskolába járt, amelybe a bejutás – egyházi iskola lévén – 1947-ben még nem jelentett gondot. Ám 1949-ben az addig kizárólag leányiskolaként működő középiskolát is államosították, és összevonták az ugyancsak egyházi kezelésű fiúiskolával. Mikor nagymamámmal ezekről az évekről beszélgettünk, eszébe jutott egy történet, melynek középpontjában egy helyi fiú, Szirmai Jóska állt. Jóska – ahogy nagymamám emlegette – egy hódmezővásárhelyi kuláklistas ügyvéd fia volt. Egyik nap a fiút az igazgatóhoz hívták, és közölték vele eltanácsolását – természetesen mindenki számára világos volt, hogy miért kell elhagynia az iskolát, ám erről nem volt szabad beszélni.

A kulákokat a hatalom – a dolgozatom címében idézetten kívül: „*a falu népének veszett ellenségei*”, „*zsírosparasztok*” – még sok jelzővel illette: „*báránybőrbe bújt farkas*”, „*elvetemült gazember*”, „*vérszopó*”, „*aljas, aki tegnap még a cselédjét verte, ma lázít és szabotál, holnap kést ragad és gyilkol*”.³

---

³ Forrás: Bácskiskunmegyei Népújság 1950-53 közötti számai

7. Kutatásaim, adatgyűjtés lakóhelyemen

A családi elbeszélések és tanulmányaim hatására egyre inkább érdekelni kezdett ez a személyesen meg nem élt múlt. Szerettem volna a személyes emlékek mögé látni, megismerni a hatalom szemszögéből a történeteket. Mivel bajai vagyok, az adatgyűjtést először lakóhelyem kezdtem, hiszen kulákok Baján és környékén is éltek, és sorsuk az ország minden pontján azonos volt. A téma jobb megismeréséhez a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun megyei Levéltárának bajai részlegében elolvastam a helyi tanácsulési és végrehajtó bizottsági jegyzőkönyveket, hogy kiderüljön: az országos döntések miféle helyi intézkedésekhez vezettek; a városi könyvtárban átlapoztam a Bácskiskunmegyei Népújság 1950-53 közötti példányait, bennük kulákokról szóló híreket kerestem; a városi Türr István Múzeumban pedig személyes visszaemlékezésekhez jutottam hozzá. E dokumentumokból a következőket állapíthattam meg:

A bajai tanácsulési jegyzőkönyvekben rendszeresen megfogalmaztak olyan utasításokat, amelyek az egyénileg gazdálkodó parasztok, leginkább a kulákok ellenőrzését szolgálták, némelyik feljelentésekről is beszámolt. A gazdákra olyan pénz- és terménybeli beszolgáltatási kötelezettséget róttak, amit nem lehetett teljesíteni. Az 1952/53. évi beadási kötelezettség alapján az 1-3 kataszteri holddal rendelkező kisbirtokos parasztságnak 92 kilogramm búzát kellett beadnia, míg ez az elvárás a 20-25 holdas parasztok esetében sokszorosára, 338 búzakilogrammmra nőtt.

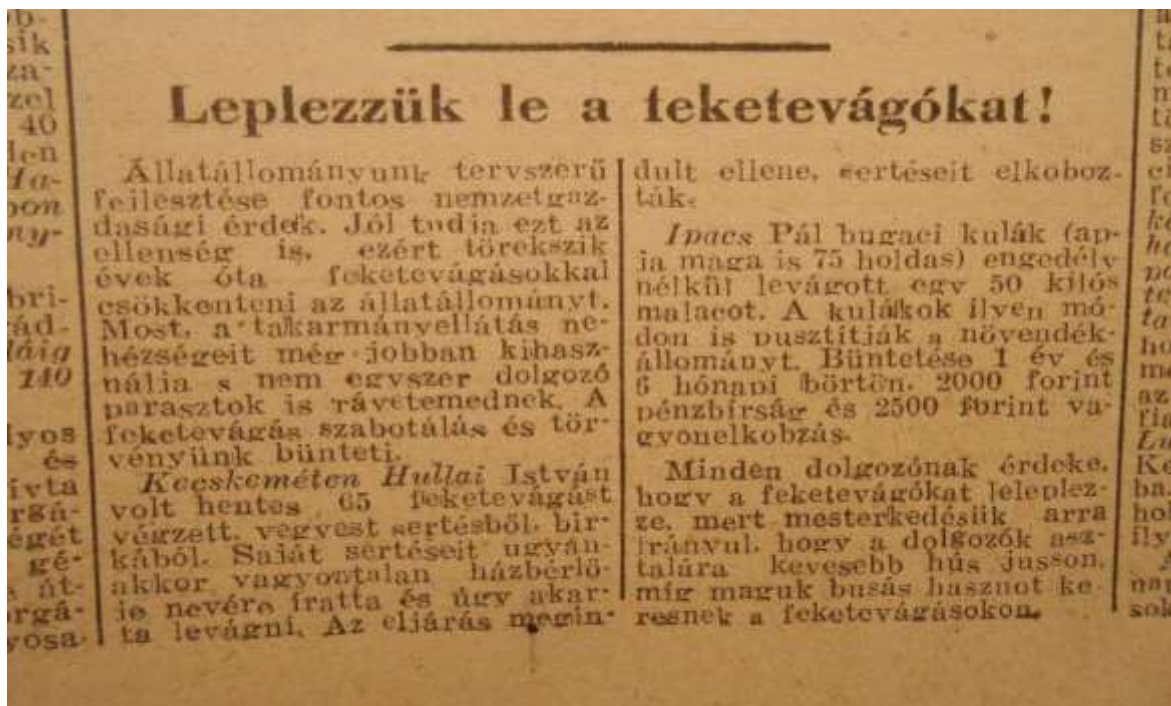
A birtok nagysága (kh)	Holdankénti beadási kötelezettség (búzakilogramm)
1 – 3	92
3 – 5	143
5 – 8	195
8 – 10	246
10 – 15	275
15 – 20	307
20 – 25	338

A holdankénti beadási kötelezettség a birtoknagyság függvényében⁴

⁴ Forrás: Kővér György – Buza János: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. Század közepéig

A kulákok beszolgáltatási kötelezettsége még ennél is lényegesen magasabb volt. A terménybeadás jó minőségű földön, közepes termésátlagok esetén gyakorlatilag csaknem a teljes terménymennyiséget kitette. Hasonlóan magas volt az élőállat- és állattermékbeadási kötelezettségük is. Így nem csoda, hogy a Bácskiskunmegyei Népújságban mindennaposak voltak azok a cikkek, amelyek arról számoltak be, hogy a kulákok nem teljesítik beadási kötelezettségüket, korabeli szóval: szabotálnak. „...*azonban a kulák, népünknek mindenre elszánt ellensége nemcsak ő saját magát igyekszik szabotálni, hanem befolyása alatt tartja dolgozó parasztságunkat is...*” – írták. „*Kulák-mesterkedések népünk kenyere ellen*”, „*szabotálta a beszolgáltatást*”, „*terményt rejtegetett B. Kiss János kecskeméti kulák*” – harsogták a híradások. Személyiségi jogok nem léteztek: teljes névvel, lakcímmel jelentek meg az elítélendő magatartást megfogalmazó hírek. Mindennaposak voltak a megfélemlítést szolgáló, elrettentő példákkal előhozakodó cikkek.

A fenti újságcikk⁵ szerint Ipacz Pál bugaci kulákot feketevágásért büntették meg: másfél évnyi börtönbüntetést, 2000 Ft pénzbírságot és 2500 Ft vagyonelkobzást róttak rá egy 50 kg-os malac levágásáért – miközben ez a levágott állat szőröstül-bőröstül körülbelül 1300 forintot ért, hiszen 1951 decemberében 1 kg sertéshús 26 forint 40 fillér volt.

Még a kor vicclapjában, a Ludas Matyiban is a kulákokon élcelődtek többnyire Zsíros gazdaként, Kulák Kelemenként nevezve őket:

„– *Nem választ valami olvasnivalót, Zsíros Úr?* – kérdezik a könyvesboltban.

⁵ Forrás: Bácskiskunmegyei Népújság

– *Ugyan kérem. Kukoricarejtegetésről nincs szakkönyv...*” – adják a választ a „szabotáló” kulák szájába.

A beadott terményekért jelképes, még az önköltséget sem fedező átvételi árat fizetett az állam. Ebben az időben a búza átvételi ára 60 Ft/q volt, miközben önköltségi ára 280 Ft/q, szabad piaci ára 300 Ft/q volt. A marhahús fogyasztói ára 21, felvásárlási ára 2,93 forint volt. Ha valaki a beadását 15 napos késéssel sem teljesítette, akkor kötelezettségét 10%-kal felemelték.

Kimondhatjuk: a „*zsírosparaszt*”-nak titulált réteg egész életét, mindennapjait ellehetetlenítette a rendszer. Az állandó félelem megkeserítette napjaikat, és akiknek „csak” beszolgáltatási kötelezettségüket kellett teljesíteni, ill. a rengeteg zaklatást elviselni, még azt mondhatjuk, jól jártak, hiszen sok családot, családfőt internáltak. Erről a híradások nem számoltak be, így jóval később derült fény arra, hogy Bajáról és térségéből –ahogy erről a bajai vasútállomáson 2010-ben elhelyezett emléktábla tudósít – többek között a hajdúsági Kormópusztára internáltak a „*rendszer ellenségeit*”. Az internáltak zord életkörülményeiről a városi múzeumban olvasható magánkiadás, Vöö Imre Kormói krónika című visszaemlékezése ad érzékletes képet. Az elhurcoltakat – akik kezdetben 286-an voltak– birkahodályokban szállásolták el, életterüket az a mindössze 40 cm-nyi hely jelentette, ahol elhelyezhették a szalmazsákjukat. Naponta 8, többnyire 10 órát dolgoztak, csekély fizetségért, amit a szűkös élelmiszer-fejadag kiegészítésére költöttek. Itt mezőgazdasági munkát végeztek: rizst gereblyéztek, szénát hordtak, rozst arattak...

8. A rendszer enyhülése

Sztálin 1953 tavaszán bekövetkezett halála Magyarországon Rákosi mellőzéséhez és a reformkommunista Nagy Imre miniszterelnöki kinevezéséhez vezetett. Ekkor, Nagy Imre kormányfősége idején törölték el a kuláklisztákat, csökkentették a magángazdaságok adóterheit, engedték el a felhalmozódott beadási hátralékokat, és számolták fel az internálótáborokat. Aki azonban ekkorra már lemondott tulajdonáról, mint az én dédapám is, nem kapta azt vissza.

9. A rendszerváltás után

A rendszerváltás, 1989 után nyílt lehetőség arra, hogy a tulajdonuktól megfosztott egykori gazdák visszaigényeljék földjüket, tanyájukat, de ezt az üldözöttek közül már sokan nem érték meg, mint ahogyan az én dédapám sem. Lányam, azaz a nagymamám 1993-ban visszaigényelte a családi földet. Ehhez azonban szüleim bátorítására volt szükség,

hiszen nagymamában a téma felszínre kerülésével felerősödtek az átélt gyötrelmek, lelki fájdalmak, és úgy vélte, a kisémmizést, a sérelmeket e késői vigasz nem tudja feledtetni, semmissé tenni. A visszaigénylés hosszas folyamat volt: először ki kellett tölteni egy nyomtatványt, amin pontosan meg kellett jelölni az elvett földterület nagyságát és helyét, illetve ha volt a tulajdonosságot igazoló eredeti irat vagy arról készült másolat, akkor azt is csatolni kellett. Ezeket a dokumentumokat a kárpótlási igények elbírálására létrehozott Kárpótlási Hivatalhoz kellett benyújtani. Az igények elbírálása után a nagymamám kárpótlási jegyet kapott saját jogán, és az ezt követő árverésen licitálással kapta vissza az azonos aranykorona értékű, ellenben más területen fekvő földeket. Ma már szerencsés döntésként emlegeti a kárpótlási igény benyújtását, hiszen a jogos tulajdonát képező föld újbóli birtoklása mégis némi elégtételt jelent számára.

10. Kutatásom folytatása

Szerettem volna dédszüleim lakhelyén, Csongrád megyében is kutatni, szerettem volna a dokumentumokban látni dédapám nevét, megtudni, mi lett a földjével, tanyájával, miután termelőszövetkezeti tulajdon lett. Néhány telefonbeszélgetés után azonban sajnos csalódnom kellett: se Makón, se Szegeden – a Csongrád Megyei Levéltár központjában – nem tudtak fogadni az e korból származó levéltári anyagok rendezetlensége miatt. Ám kutatási szándékomat nem adom fel, bízom benne, hogy az idő múlásával ez a nehézség megoldódik.

Forrásjegyzék:

- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században
(Osiris Kiadó, 2010, Budapest)
- Gunst Péter – Lökös László: A mezőgazdaság története
(Mezőgazdasági Kiadó, 1982, Budapest)
- Dr. Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaság-története 1700-2000.
(Dialóg – Campus Kiadó, 2002)
- Kövér György – Buza János: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól
a 20. század közepéig
(Aula Kiadó, 1998)
- Dr. Varga Zsuzsanna: Változások a paraszti munka világában Magyarországon
az 1950-es években
http://agrtortenet-varga-zsuzsanna.hu/pdf/vzs_tan_valtozasok.pdf
(Budapest, 2006)
- Dr. Varga Zsuzsanna: 1956 hatása a kádári agrárpolitika kialakulására
http://agrtortenet-varga-zsuzsanna.hu/pdf/vzs_tan_1956hatasa.pdf
(Budapest, 2006)
- Dr. Varga Zsuzsanna: Termelőszövetkezetek az agrárirányítás és a paraszti
érdek erőterében az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején
http://agrtortenet-varga-zsuzsanna.hu/pdf/vzs_tan_termeloszovetkezetek.pdf
(Budapest, 2006)